

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

FROM PAGANISM TO CHRISTIANITY

BURIAL RITES DURING THE TRANSITION PERIOD

Edited by Rytis Jonaitis, Irma Kaplūnaitė

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Research Council of Lithuania

This project has received funding from the Research Council of Lithuania (LMTLT), agreement No S-LIP-24-12

Reviewers:

Prof. Dr. Albinas Kuncevičius (Vilnius University)

Assoc. Prof. Dr. Gintautas Žabiela (Klaipėda University)

Habil. Dr. Tomasz Nowakiewicz (University of Warsaw)

Each article was peer-reviewed by two individual reviewers.

Bibliographical information about this book/publication is available at the Lithuanian Integrated Library Information System (LIBIS) portal ibiblioteka.lt

© Lithuanian Institute of History, 2024

© Authors, 2024

ISBN 978-609-8314-47-2

Contents

- 7 Preface
- 10 Pratarinė

I. BETWEEN PAGANISM AND CHRISTIANITY

Rytis Jonaitis

- 17 Christians in a Pagan Environment. Medieval Urban Cemeteries in Lithuania in the 13th and Early 15th Centuries
- 39 Krikščionys pagoniškoje aplinkoje. XIII–XV a. pr. miestietiški Viduramžių kapinynai Lietuvoje

Irma Kaplūnaitė

- 41 The Earliest Catholic Burial Sites in Medieval Vilnius
- 65 Ankstyviausios katalikų laidojimo vietos Viduramžių Vilniuje

Dmytro Bibikov

- 67 Between Paganism and Christianity: The Rite of Partial Cremation in the South of Old Rus'
- 87 Tarp pagonybės ir krikščionybės: dalinė mirusiųjų kremacija pietų Rusijoje

Marius Ščavinskas

- 89 Pagan Customs in Christian Burial Grounds? Written Sources from the 12th to the 16th Century and their Possible Interpretation
- 101 Pagoniški papročiai krikščioniškuose senkapiuose? XII–XVI a. rašytiniai šaltiniai ir jų galima interpretacija

II. BURIAL RITES

Mikalai Plavinski

- 105 The Main Phases in the Development of the Burial Rites of the Late First Millennium to Early Second Millennium Slavic Population of the Upper Viliya (Neris) Region
- 129 Pagrindiniai Neries aukštupio slavų populiacijos laidojimo papročių vystymosi etapai vėlyvajame I m. e. tūkstantmetyje – pirmuosiuose II tūkstantmečio amžiuose

Sławomir Wadył, Elżbieta Jaskulska

- 131 Living with the Dead: Unique Burial Rituals of Early Medieval Society in Pasyń (Northeast Poland)
- 143 Gyventi su mirusiais: išskirtiniai laidojimo papročiai Ankstyvųjų viduramžių Pasyńo (šiaurės rytų Lenkija) bendruomenėje

**Bartłomiej Bartecki, Beata Borowska, Tomasz Dzieńkowski,
Irka Hajdas, Anna Hyrchała, Marcin Wołoszyn**

- 145 Early medieval inhumation cemeteries in Gródek-Volyn'. Research status and future perspectives
- 171 Ankstyvųjų viduramžių inhumacijos kapinynai Grudeke–Voluinėje. Tyrimų būklė ir perspektyvos

III. GRAVE GOODS

Roberts Spirģis

- 175 Materials from Children's Burials from the Ogresgala Čabas Cemetery in the Context of the Spread of Christianity to the Lower Daugava Area in the 11th to 13th Centuries
- 201 Ogresgalos Čabo kapinyno vaikų kapų medžiaga krikščionybės plėtros Dauguvos žemupio XI–XIII a. kontekste

Viktoryia Makouskaya

- 203 Some Features of Children's Grave Goods from the Polack Land from the End of the Tenth to the 12th Century
- 223 Kai kurie X a. pabaigos – XII a. vaikų įkapių Polocko žemėje bruožai

IV. CEMETERY INVESTIGATIONS

Ludwika Jończyk

- 227 The Last Yotvingian Pagans. The Case of the Mosiężysko Cemetery in Northeast Poland
- 251 Paskutiniai jotvingių pagonys. Šiaurės rytų Lenkijos Mosiężysko kapinyno atvejis

Justinas Račas

- 253 The Excavations of the 15th to 17th-Century Punžionys Burial Site in 2017 and 2018
- 273 XV–XVII a. Punžionių kapinyno tyrinėjimai 2017–2018 metais

Roman Shiroukhov, Vyacheslav Baranov, Vsevolod Ivakin,

Ben Krause-Kyora, John Meadows, Khurram Saleem, Ulrich Schuermann

- 275 Baltic Migrants in Ukraine? A Comparative Laboratory Study of the Late Viking Age Ostriv Cemetery
- 299 Baltų migrantai Ukrainoje? Lyginamasis laboratorinis vėlyvojo vikingų laikotarpio Ostrivo kapinyno tyrimas

Oleksandra Kozak

- 301 The Anthropology of the 11th-Century Ostriv Cemetery on the River Ros' in Ukraine: The Effects of Migration
- 323 Antropologiniai XI a. Ostrivo kapinyno prie Rosės (Ukraina) duomenys: migracijos poveikis

Pratarmė

Laidosenos tradicija ir jos kaita yra viena iš archeologus ypač dominančių temų. Laidosena apima labai platų tyrimų ratą, gali atskleisti ne tik tikėjimą, tradicijas ir ritualus, bet ir mirusiojo ekonominę padėtį, socialinį statusą, lyties, amžiaus skirtumus. Bene reikšmingiausi atrodo būtent transformacijų laikotarpiai, kai vieną laidosenos tradiciją keičia kita, o tokie pokyčiai kartu atspindi ir įvairius visuomenėje vykstančius procesus. Viena iš tokių itin ryškių transformacijų, vykusių tiek Lietuvoje, tiek kaimyniniuose kraštuose, tai perėjimas iš pagonybės į krikščionybę. Daugelyje šalių paplitusių mirusiųjų deginimą šio proceso metu keitė krikščionybėje praktikuojamas inhumacinis laidojimo būdas. Rytų Lietuvoje perėjimas į griautinį laidojimo būdą vyko XIII–XV a. kartu su šalies christianizacija. Kaimyniniuose kraštuose kaita vyko anksčiau, tačiau stebimi panašūs su ja susiję procesai.

Laidosenos tyrimai yra nesibaigiantys: juos sąlygoja ne tik naujų laidojimo paminklų atradimai, bet ir nuolat gausėjantis temų ratas. Dabartinėje

istoriografijoje neapsiribojama kapinynų medžiagos publikavimu, tačiau siekiama tirti tokias temas kaip laidosenos ypatybės, kapinynų topografija, socialiniai aspektai, simbolika. Daug dėmesio skiriama bioarcheologinės medžiagos analizei, kurią stimuliuoja nuolat tobulėjantys archeologijoje taikomi tikslųjų mokslų tyrimų metodai. Labai vertinga kitų šalių, ypač artimiausių kaimynių, patirtis, atverianti platesnes tyrimų perspektyvas. Būtent iš tų kraštų – dab. Latvijos (Livonijos), Ukrainos (Kijevo Rusios) į Lietuvą vyko pirmieji krikščionys, su savimi atsinešę ir griautinio laidojimo tradicijas. Dalis dabartinės Ukrainos, Baltarusijos, Rusijos žemių Viduramžiais įėjo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį, iš ten kilę žmonės buvo didžiųjų kunigaikščių pavaldiniai. Todėl aplinkinių kraštų medžiaga padeda geriau suprasti Lietuvoje vykusius procesus, christianizacijos eigą šalyje, yra labai svarbi norint palyginti. Be aplinkinių šalių konteksto neįmanomas kokybiškas mūsų situacijos suvokimas, interpretavimas.

Suprasdami laidosenos tematikos svarbą ir įdomumą, tyrimų galimybių perspektyvas archeologijoje, 2021 m. spalio 11–12 d. Lietuvos istorijos institute organizavome tarptautinę mokslinę konferenciją „Iš pagonybės į krikščionybę. Laidosena transformacijų laikotarpiu“. Renginyje perskaityti 25 moksliniai pranešimai, kuriuose savo tyrimus pristatė mokslininkai iš 7 šalių (Lietuvos, Ukrainos, Latvijos, Lenkijos, Vokietijos, Baltarusijos, Rusijos) – archeologai, istorikai, antropologai. Konferencijos metu susiformavo idėja šiuos tyrimus paskelbti, parengiant straipsnių rinkinį tuo pačiu, konferencijos, pavadinimu. Pasauliniai įvykiai idėjos įgyvendinimą stipriai pakoregavo – rinkinio sudarymas užtruko 3 metus, dėl karo Ukrainoje buvo atsisakyta straipsnių iš Rusijos ir Baltarusijos mokslo įstaigų. Nepaisant to, džiaugiamės galėdami pristatyti visuomenei kokybišką leidinį, gerai atspindintį naujausias laidojimo paminklų tyrimų tendencijas Lietuvoje ir Europoje. Iš viso publikuojama 13 straipsnių, kuriuos parengė mokslininkai iš Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Ukrainos, Vokietijos.

Straipsnių rinkinys pagal temas suskirstytas į keturis skyrius: „Tarp pagonybės ir krikščionybės“, „Laidosenos bruožai“, „Įkapės“, „Kapinynų tyrimai“. Pirmame skyriuje diskutuojama apie pagonybės ir krikščionybės ritualų sankirtą kapinynuose. Du straipsniai skirti Vilniaus medžiagai: pirmųjų čia įsikūrusių krikščionių – katalikų ir stačiatikių – laidojimo paminklams. R. Jonaitis aptaria XIII–XV a. miestietiškus Viduramžių kapinynus. I. Kaplūnaitė analizuoja galimas ankstyviausias katalikų laidojimo vietas besikuriančiame Vilniuje. Kituose dviejuose straipsniuose tiriami pagonybės relikvai laidojimo tradicijose. M. Ščavinskas interpretuoja XII–XVI a. rašytinius šaltinius, kalbančius apie kai kuriuos laidojimo ritualus, atliekamus jau krikščioniškuose senkapiuose, bet šaltinių autorių priskirtus pagoniškiems ritualams. D. Bibikovas pristato nevisiškos / dalinės kremacijos praktiką, siedamas ją su rytinių slavų žemių christianizacijos procesais.

Antrame rinkinio skyriuje, dedikuotame laidosenos bruožams, M. Plavinski nagrinėja slavų laidojimo papročių raidą pirmojo ir antrojo tūkstantmečio sandūroje. Remdamasis Neries aukštupio regiono ilgamečiais tyrimais, autorius išskiria 3 pagrindinius raidos etapus. S. Wadylas ir E. Jaskulska pristato išskirtinę Ankstyvųjų viduramžių laidojimo tradiciją, identifikuoją šiaurės rytų Lenkijoje, kai archeologinių tyrimų metu žmonių palaikų buvo rasta gyvenamosiose erdvėse. B. Bartecki, B. Borowska, T. Dzieńkowski, I. Hajdas, A. Hyrchała ir M. Wołoszynas aptaria Ankstyvųjų viduramžių Gródeko-Volynės griautinius kapinynus bei jų tyrimus, kurie suteikia naujų žinių apie laidosenos bruožus pasienio tarp Viduramžių Lenkijos ir Rusijos teritorijoje.

Trečias knygos skyrius apima įkapių analizei skirtus straipsnius. Latvišką medžiagą savo straipsnyje pristato R. Spirģis, kuris analizuoja XI–XIII a. vaikų kapuose aptiktus radinius. Asmeninio pamaldumo daiktų ir monetų buvimą kapuose autorius siūlo vertinti christianizacijos kontekste. Vaikų tematiką pratęsia V. Makouskaya, kuri tiria X–XII a. vaikų kapų įkapes Polocko žemėje. Tyrėja analizuoja sąsajas tarp pokyčių įkapių dėjimo tradicijoje ir mirusiųjų amžiaus, identifikuoja vaikystės ir brendimo etapus.

Ketvirtame skyriuje pristatoma laidojimo paminklų tyrimų medžiaga ir analizė. L. Jończyk nagrinėja paskutinių jotvingių pagonių atvejį iš Mosięzysko kapinyno šiaurės rytų Lenkijoje. Lietuvišką medžiagą analizuoja J. Račas, kurio straipsnis skirtas jau po oficialaus Lietuvos krikšto naudoto Punžionių kapinyno archeologiniams tyrimams pristatyti. Paskutiniai du straipsniai dedikuoti išskirtiniam Ukrainos teritorijoje, netoli Kyjivo, esančiam Ostrivo kapinynui, kuris siejamas su baltišku palikimu. R. Shiroukhov, V. Baranov, V. Ivakin, B. Krause-Kyora, J. Meadows, K. Saleem ir U. Schuermann aptaria pastarųjų penkerių metų tyrimų šiame kapinyne rezultatus. O. Kozak savo straipsnyje nagrinėja Ostrivo kapinyną palikusios bendruomenės ligas ir migracijų procesus.

Pirmą kartą Lietuvoje pristatomas straipsnių rinkinys, skirtas išimtinai pereinamojo laikotarpio iš pagonybės į krikščionybę laidosenos temoms. Publikuojami ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių kraštų, Viduramžiais glaudžiai susijusių su mūsų istorija, tyrimai. Rinkinys aktualus archeologams, istorikams, antropologams, tačiau, kaip rodo patirtis, laidosenos tematika yra itin patraukli, įdomi ir platesniam skaitytojų ratui.

Už sėkmingą leidinio pasirodymą, taip pat visokeriopą pagalbą reiškiamo padėką Lietuvos istorijos instituto administracijai, leidybinei grupei ir jos vedėjui Mindaugui Maskoliūnui, Miestų tyrimo skyriaus kolegoms. Labai dėkojame visiems straipsnių autoriams ir gausiam recenzentų būriui. Išankstinę savo padėką norime skirti ir kiekvienam būsimam skaitytojui.

Sudarytojai